

فقه وقف و چالش‌های آن

ناصر جهانیان

www.ketab.ir

فقه وقف و چالش‌های آن

ناصر جهانیان

مؤسسه هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۹۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایوان نورنجفی

چاپ و صحافی: هنگا

سرشناسه: جهانیان، ناصر، ۱۳۳۷.

عنوان و نام پدیدآور: فقه وقف و چالش‌های آن / ناصر جهانیان

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۴۹۲ص.

شابک: ۸ - ۴۷۶ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: وقف(فقه).

موضوع: Waqf (Islamic Law).

موضوع: وقف(فقه) — ایران.

موضوع: Waqf (Islamic Law)-- Iran.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: BP ۱۹۳/۲

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۶۱۴۲۶

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیش‌گفتار.....	۱۹
مقدمه.....	۲۳
۱. اهمیت ضرورت موضوع.....	۲۳
۲. ساختار تحقیق.....	۲۵
۳. فرضیه تحقیق.....	۲۶
۴. پرسش‌های تحقیق.....	۲۶
۴-۱. پرسش‌های اصلی.....	۲۷
۴-۲. پرسش‌های فرعی.....	۲۷
۵. رویکردهای عمده نقد.....	۳۱
۶. نوآوری‌های پژوهش پیش‌رو.....	۳۲
۷. اهداف کاربردی و نتیجه‌های مورد انتظار تحقیق.....	۳۲
۸. پیشینه تحقیق.....	۳۳
۹. معارف مرتبط با موضوع تحقیق.....	۳۴
۱۰. روش تحقیق.....	۳۴
فصل اول: ماهیت وقف و مشروعیت آن.....	۳۷
۱. درآمد.....	۳۷
۲. تمایز وقف از دیگر نهادهای فقهی و حقوقی.....	۳۷
۲-۱. عطیه‌بودن وقف.....	۳۷
۲-۲. استحباب وقف.....	۳۸
۲-۳. وقف وقف است.....	۳۹
۲-۳-۱. وقف و حبس.....	۳۹
۲-۳-۲. وقف و صدقه.....	۳۹

- ۴۰..... ۳-۲-۲. وقف و عاریه.
- ۴۱..... ۴-۲-۲. وقف و هبه.
- ۴۱..... ۵-۲-۲. وقف و وصیت تملیکیه.
- ۴۲..... ۶-۲-۲. وقف و تراست.
- ۴۳..... ۷-۲-۲. وقف و بنیاد خیریه.
- ۴۵..... ۳. تعریف وقف.
- ۴۶..... ۱-۳. شناسایی وقف به وسیله تعریف به حد نام با ناقص.
- ۴۶..... ۱-۱-۳. معنای وقف در زبان عربی.
- ۴۷..... ۲-۱-۳. معنای وقف در اصطلاح فقه.
- ۴۸..... ۳-۱-۳. اکتشاف تعریف جامع، مانع و به روز.
- ۴۸..... ۱-۱-۳. وقف حقیقت شرعیه یا متشرعه ندارد.
- ۴۹..... ۱-۳-۳. وقف مفهومی بسیط دارد.
- ۵۰..... ۳-۱-۳. حقیقت وقف تحبیس است یا تملیک؟
- ۵۱..... ۱-۳-۳. حقیقت وقف تملیک است؟
- ۵۳..... ۲-۳-۳. است وقف تحبیس اصل است.
- ۵۷..... ۴-۱-۳. تحلیل ماهیت وقف از دیدت ریف حدی.
- ۵۹..... ۵-۱-۳. تعریف نهایی حدی وقف.
- ۶۰..... ۲-۳-۳. شناسایی وقف از راه تعریف به رسم.
- ۶۰..... ۱-۲-۳. انواع وقف به اعتبار محلش (موقوفه).
- ۶۲..... ۲-۲-۳. انواع وقف به لحاظ موقوف علیهم.
- ۶۴..... ۳-۲-۳. انواع وقف از جهت امکان‌پذیری جایگزین.
- ۶۵..... ۴-۲-۳. انواع وقف به لحاظ اجزای ثروت.
- ۶۶..... ۴. مشروعیت وقف و ادله آن.
- ۶۷..... ۱-۴. دلیل کتاب.
- ۶۷..... ۲-۴. دلیل سنت.
- ۷۰..... ۳-۴. دلیل اجماع.
- ۷۰..... ۴-۴. دلیل عقلی و سیره عقلا.
- ۷۱..... ۵. جمع‌بندی و نتایج.

فصل دوم: پیشسازی پیامبران و امامان در امر وقف.....	۷۳
۱. درآمد.....	۷۳
۲. پیامبران اولوالعزم الگوی کامل خیرخواهی.....	۷۶
۳. وقف و پیامبر گرامی اسلام ﷺ.....	۸۱
۳-۱. پیامبر گرامی اسلام ﷺ و وقف عبادی.....	۸۲
۳-۱-۱. مسجد قبا.....	۸۲
۳-۱-۲. مسجد النبی ﷺ.....	۸۶
۳-۱-۳. اصول مسجدسازی نبوی.....	۸۶
۳-۱-۳-۱. اصل ولایت پذیری.....	۸۷
۳-۱-۳-۲. اصل تقوا.....	۸۹
۳-۱-۳-۳. اصل عقلانیت اقتصادی.....	۹۰
۳-۱-۳-۴. اصل تأمین نیازهای واقعی جامعه نوین دینی.....	۹۴
۳-۱-۳-۵. اصل مشاکیات اجتماعی.....	۹۶
۳-۲. پیامبر گرامی اسلام ﷺ و وقف اجتماعی.....	۹۷
۳-۳. تطبیقات وقف پیامبر گرامی اسلام ﷺ.....	۱۰۰
۳-۳-۱. رکن اول: انعقاد وقف.....	۱۰۱
۳-۳-۲. رکن دوم: واقف.....	۱۰۱
۳-۳-۳. رکن سوم: مال یا ثروت موقوفه.....	۱۰۲
۳-۳-۴. رکن چهارم: موقوف علیهم.....	۱۰۲
۴. وقف و امیر مؤمنان علی علیه السلام.....	۱۰۴
۴-۱. علی علیه السلام و وقف عبادی.....	۱۰۴
۴-۲. علی علیه السلام و وقف اجتماعی.....	۱۰۵
۴-۳. تطبیقات اوقاف امیر مؤمنان علی علیه السلام.....	۱۰۵
۴-۳-۱. رکن اول: انعقاد وقف.....	۱۰۷
۴-۳-۲. رکن دوم: واقف.....	۱۰۷
۴-۳-۳. رکن سوم: مال یا ثروت موقوفه.....	۱۰۹
۴-۳-۳-۱. موقوفات یتیم.....	۱۰۹
۴-۳-۳-۱-۱. بغیبات.....	۱۱۰

- ۱۱۰..... ۲-۱-۳-۳-۴. عین ابو یزیر
- ۱۱۲..... ۳-۱-۳-۳-۴. اموال دیگری که در اسناد تاریخی بیان ذکر شده.
- ۱۱۲..... ۲-۳-۳-۴. موقوفات وادی القری
- ۱۱۳..... ۳-۳-۳-۴. موقوفات دیمه
- ۱۱۵..... ۴-۳-۳-۴. موقوفات اذینه
- ۱۱۷..... ۵-۳-۳-۴. موقوفات فقیران
- ۱۱۹..... ۶-۳-۳-۴. موقوفات متفرقه
- ۱۲۰..... ۴-۳-۴. رکن چهارم: موقوف علیهم
- ۱۲۰..... وقف و بخر امامان
- ۱۲۰..... ۵۰. موقوفات امام حسن علیه السلام
- ۱۲۱..... ۲-۵. موقوفات امام حسین علیه السلام
- ۱۲۲..... ۳-۵. موقوفات امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام
- ۱۲۳..... ۴-۵. موقوفات امام موسی علیه السلام بن جعفر علیه السلام
- ۱۲۳..... ۵-۵. تطبیقات اوقاف امام کاظم علیه السلام
- ۱۲۳..... ۱-۵-۵. رکن اول: انعقاد وقف
- ۱۲۴..... ۲-۵-۵. رکن دوم: واقف
- ۱۲۴..... ۳-۵-۵. رکن سوم: مال یا ثروت و خیریه
- ۱۲۵..... ۴-۵-۵. رکن چهارم: موقوف علیهم
- ۱۲۶..... ۶. جمع‌بندی و نتایج
- ۱۲۷..... ۱-۶. نتایج سیره انسان‌های کامل در وقف عبادی
- ۱۲۸..... ۲-۶. نتایج سیره انسان‌های کامل در وقف اجتماعی
- ۱۳۳..... فصل سوم: جایگاه وقف در مکتب اقتصادی اسلام
- ۱۳۳..... ۱. درآمد
- ۱۳۳..... ۲. مبانی عقیدتی وقف
- ۱۳۴..... ۱-۲. خدامحوری در وقف
- ۱۳۴..... ۱-۲-۱. پافشاری بر قصد قربت
- ۱۳۵..... ۲-۱-۲. مالکیت تام خداوند متعال عز و جل
- ۱۳۷..... ۲-۲. آخرت‌خواهی در وقف

۱۳۸	۲-۳. الگوگیری وقف از اولیای الهی
۱۴۱	۳. مبانی اخلاقی وقف
۱۴۲	۳-۱. تعادل بین دنیا و آخرت معیار سودمندی
۱۴۳	۳-۲. خیرخواهی حق مدار عنصر هویت ساز جامعه اسلامی
۱۴۷	۴. مبانی مکتبی وقف
۱۴۸	۴-۱. بررسی وقف از دید مالکیت
۱۵۱	۴-۲. بررسی وقف از دید آزادی های اقتصادی
۱۵۲	۴-۳. بررسی وقف از دید عدالت اجتماعی
۱۵۴	۴-۴. وقف عدالت است یا احسان؟
۱۵۵	۴-۵. وقف، حسن سوم و دولت اسلامی
۱۵۶	۵. اهداف نه وقف اسلام
۱۵۷	۵-۱. وقف و امنیت
۱۵۹	۵-۲. وقف و امنیت
۱۶۰	۵-۳. وقف و پیشرفت
۱۶۱	۵-۴. وقف و عدالت
۱۶۱	۵-۵. وقف و نظم نوین بین الملل اسلام
۱۶۴	۶. جمع بندی
۱۶۷	فصل چهارم: جایگاه وقف در فقه
۱۶۷	۱. درآمد
۱۶۸	۲. مالکیت در وقف و دیدگاه های پنج گانه
۱۶۸	۲-۱. واقف مالک است
۱۶۹	۲-۲. موقوف علیه مالک است
۱۷۶	۲-۳. مالک بودن خداوند متعال
۱۷۹	۲-۴. در وقف بر جهات عامه خداوند مالک است و در وقف بر معین (خاص) موقوف علیه و در وقف بر مساجد و مشاهد فک ملک است
۱۸۱	۲-۵. موقوفه مالک نمی خواهد
۱۸۴	۳. ارکان وقف
۱۸۴	۳-۱. احکام انعقاد وقف و شرایط رکن اول

- ۱-۳-۱. صیغه وقف..... ۱۸۴
- ۱-۳-۲. وقف ایقاع است و قبول شرط استحقاق است نه شرط انعقاد و صحت وقف..... ۱۸۹
- ۱-۳-۳. قصد قربت شرط کمال است نه شرط انعقاد و صحت وقف..... ۱۹۴
- ۱-۳-۴. اقباض شرط انعقاد و صحت وقف است..... ۱۹۴
- ۱-۳-۵. دوام لازمه فک ملک است..... ۱۹۵
- ۱-۳-۶. شرط تنجیز در وقف..... ۱۹۷
- ۱-۳-۷. شرط اخراج خود از وقف..... ۱۹۹
- ۳-۲. احکام واقف و شرایط رکن دوم..... ۱۹۹
- ۳-۳. احکام موقوفه و شرایط رکن سوم..... ۲۰۰
- ۳-۱-۱. شرایط ویژه جزء دارایی از ثروت موقوفه..... ۲۰۰
- ۳-۳-۱. دارایی موجود عین باشد (در برابر دین و منفعت)..... ۲۰۲
- ۳-۳-۲. منفعت نمی‌تواند موقوفه باشد..... ۲۰۲
- ۳-۳-۳. دین نمی‌تواند موقوفه باشد..... ۲۰۲
- ۳-۳-۴. اکتفا موصوف در اوقاف می‌تواند موقوفه شود؟..... ۲۰۳
- ۳-۳-۵. ضابطه سوم درباره شرط اول از شروط موقوفه..... ۲۰۶
- ۳-۳-۱-۲. مالکیت یا سلطه اعلی‌تری واقف بر دارایی موقوفه..... ۲۰۶
- ۳-۳-۱-۳. مسند نبودن دارایی موقوفه..... ۲۰۸
- ۳-۳-۱-۴. قابلیت قبض و اقباض دارایی موقوفه..... ۲۰۸
- ۳-۳-۲. شرایط ویژه جزء درآمد از ثروت موقوفه..... ۲۰۹
- ۳-۳-۲-۱. قابلیت استفاده درآمد موقوفه هنگام بقای دارایی..... ۲۰۹
- ۳-۳-۲-۲. مشروع بودن منفعت و درآمد موقوفه..... ۲۱۰
- ۳-۳-۲-۳. عدم اعتبار فعلیت منافع موقوفه..... ۲۱۲
- ۳-۳-۲-۴. عدم اعتبار طول زمان منفعت موقوفه..... ۲۱۲
- ۳-۳-۳. توابع ثروت موقوفه..... ۲۱۳
- ۳-۴. احکام موقوفه‌علیه‌هم و شرایط رکن چهارم..... ۲۱۳
۴. بهره‌برداری صحیح از وقف..... ۲۱۶
- ۴-۱. احکام بهره‌برداری صحیح پیش از انعقاد وقف..... ۲۱۷
- ۴-۱-۱. واقف باید امکان تصرف تدریجی در ثروتش را داشته باشد..... ۲۱۷

- ۴-۱-۱-۱. وقف مدیون و بدهکاری که محجور است منوط به اجازه طلبکاران می‌باشد ۲۱۸
- ۴-۱-۱-۲. وقف مدیون غیر محجور علیه، در مرض موت، منوط به اجازه طلبکاران است ۲۱۸
- ۴-۲. احکام بهره‌برداری صحیح هنگام انعقاد وقف ۲۱۹
- ۴-۲-۱. درآمدی بر مفهوم شروط واقف ۲۱۹
- ۴-۲-۲. مفاد قاعده (الوقوف علی حسب ما یوقفها اهلها) ۲۲۱
- ۴-۲-۳. شروط واقف در تحبیس ثروت ۲۲۲
- ۴-۲-۴. شروط واقف در تسبیل منفعت ۲۲۴
- ۴-۲-۵. شروط واقف در مسائل احتیاطی و حاشیه‌ای ۲۲۷
- ۴-۲-۶. شروط واقف درباره وظایف متولی و ناظر ۲۲۸
- ۴-۳. احکام بهره‌برداری صحیح پس از انعقاد وقف ۲۳۲
- ۴-۳-۱. اصل اصالح، نگهداری و تعمیر وقف ۲۳۲
- ۴-۳-۲. احکام تغییر وقف (تغییر کاربری در تولید و مصرف) ۲۳۶
- ۴-۳-۳. احکام بیع وقف ۲۳۷
- ۴-۳-۳-۱. عدم جواز ترس از غلبه بر جهات عامه ۲۳۷
- ۴-۳-۳-۲. عدم جواز بیع اوقاف خاص و اوقاف عامه بر عناوین عامه مگر با شرایطی ۲۳۸
- ۴-۳-۳-۲-۱. اصل دارایی بدون هیچ گونه استثنایی برای موقوف‌علیهم است ۲۳۸
- ۴-۳-۳-۲-۲. اصل دارایی انتفاع قابل اعتنا نیست در عرف برای موقوف‌علیهم ندارد ۲۳۸
- ۴-۳-۳-۲-۳. شرط واقف برای فروش به هنگام تقلیل منافع یا انواع اختلاف یا رخ دادن ضرورت و حاجت ۲۳۹
- ۴-۳-۳-۲-۴. احتمال معقول تلف اموال و نفوسی که بر اثر اختلاف شدید میان موقوف‌علیهم رخ دهد و این اختلاف جز با فروش موقوفه از بین نرود ۲۴۰
- ۴-۳-۳-۳. جواز فروش وقف مقطوع ۲۴۰
- ۴-۳-۳-۳-۱. اگر مقصود واقف وقف عنوان باشد نه وقف شیء ۲۴۱

۲۴۲.....	۴-۳-۳-۳-۲. وقف منقطع‌الآخر
۲۴۲.....	۴-۳-۳-۳-۳. وقف مشروط به بیع هنگام حاجت واقف
۲۴۲.....	۴-۳-۳-۳-۴. حق شفعه برای شریک مال دو نفره
۲۴۳.....	۴-۳-۴. احکام اجاره وقف
۲۴۳.....	۴-۳-۴-۱. جواز اجاره وقف منفعت
۲۴۴.....	۴-۳-۴-۲. عدم جواز اجاره وقف انتفاع
۲۴۵.....	۵. جمع‌بندی
۲۴۹.....	فصل پنجم: چالش‌های فقهی وقف
۲۴۹.....	۱. درآمد
۲۵۱.....	۲. ماهیت وقف و چالش‌های آن
۲۵۲.....	۲-۱. چالش اول: وقف به مثابه سرمایه‌ای راکد
۲۵۲.....	۲-۱-۱. پاسخ‌ها
۲۵۴.....	۲-۲. چالش دوم: وقف به مثابه توافق مستحبی نمی‌تواند پشتوانه اقتصاد یک کشور باشد
۲۵۵.....	۲-۲-۱. پاسخ‌ها
۲۵۶.....	۲-۳. چالش سوم: وقف به مثابه مال بی‌صاحب
۲۵۷.....	۲-۳-۱. پاسخ‌ها
۲۵۷.....	۲-۴. جمع‌بندی
۲۵۷.....	۳. شرایط انعقاد وقف و چالش‌های آن
۲۵۸.....	۳-۱. چالش‌های مرتبط با صیغه وقف
۲۵۸.....	۳-۱-۱. آیا ثبت قانونی شرط جدید صحت وقف مرابحه باشد
۲۵۹.....	۳-۱-۱-۱. پاسخ‌ها
۲۶۰.....	۳-۱-۲. ناکارآمدی ثبت شرعی وقف از حیث حمایت‌های آیینی، هماهنگی و بهره‌برداری
۲۶۱.....	۳-۱-۲-۱. پاسخ‌ها
۲۶۲.....	۳-۲. چالش‌های مرتبط با عقد یا ایقاع بودن وقف
۲۶۲.....	۳-۲-۱. چالش کارآمدی قبول: عقد بودن به سخت شدن و تعطیلی موقعیت فراوانی از موارد وقف می‌انجامد
۲۶۳.....	۳-۲-۱-۱. پاسخ

۳-۲-۲. چالش ابهام منطقی قبول: منوط ساختن تأسیس وقف به قبول نماینده منتفعان	۲۶۳
۳-۲-۲-۱. پاسخ.....	۲۶۴
۳-۲-۳. چالش مخالف قانون بودن ایقاعیت وقف.....	۲۶۵
۳-۲-۳-۱. پاسخ.....	۲۶۵
۳-۲-۴. چالش ایقاعات مشروط و وقف مشروط به بیع هنگام نیاز.....	۲۶۶
۳-۲-۴-۱. پاسخها.....	۲۶۶
۳-۲-۴-۱-۱. استثنای بودن وقف مشروط.....	۲۶۷
۳-۲-۴-۱-۲. قبول ایقاع مشروط مطلقاً.....	۲۶۷
۳-۲-۴-۱-۳. قبول موردی ایقاع مشروط.....	۲۶۸
۳-۳. چالشی تبدیلی با قرب بودن یا نبودن وقف.....	۲۶۹
۳-۳-۱. چالشی اول: خروج شهروندان غیر موحد از دایره وقف.....	۲۷۰
۳-۳-۱-۱. پاسخها.....	۲۷۰
۳-۳-۲. چالش دوم: منته شدن نفهای فضولی.....	۲۷۱
۳-۳-۲-۱. پاسخها.....	۲۷۲
۳-۴. چالش‌های مرتبط با شرط دوام در وقف.....	۲۷۲
۳-۴-۱. چالش گفتمانی.....	۲۷۳
۳-۴-۱-۱. پاسخ.....	۲۷۳
۳-۴-۲. چالش ساختاری.....	۲۷۷
۳-۴-۲-۱. پاسخها.....	۲۷۷
۳-۴-۳. چالش کارکردی.....	۲۷۷
۳-۴-۳-۱. پاسخها.....	۲۷۷
۴. شرایط واقف و چالش‌های آن.....	۲۸۰
۴-۱. چالش میزان پیروی از شروط واقف.....	۲۸۱
۴-۱-۱. پاسخها.....	۲۸۲
۴-۲. چالش شرایط واقفان و شخصیت حقوقی.....	۲۸۵
۴-۲-۱. پاسخها.....	۲۸۷
۴-۲-۱-۱. موضوع شناسی: تحلیل نهادی و جامعه‌شناختی شخصیت حقوقی.....	۲۸۸

پیشگفتار

در پرتو پیریزی انقلاب اسلامی ایران، بار دیگر تعالیم متعالی و مرقی اسلام، به عنوان مایه نجات بخش، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید حیات اسلامی، از سبب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان شد، از دیگر سو باعث نمایان شدن سست پایگی مسلک ها و مکاتب بشر ساخته و نظام های مبتنی بر آنها در میار در بر ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مساعده متان و مسجّم، نظریه پردازی و نوآوری در زمینه مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعه فکر»، فراختر شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی بخش و نیز لزوم آسیب شناسی فرهنگ ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحات قلمی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان ایران کشور، تأسیس نهاد علمی پژوهشی محض و کارآمدی را فرض می نمود. بنیاد بر مبنای ضرورت های پیشگفته، حسب الامر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی، «آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) و با تلاش و تدبیر آیت الله علی اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهادی علمی فکری، دانشگاهی - حوزوی، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین پژوهی»،

«نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق اهداف مذکور در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه علمی «اخلاق»، «اقتصاد»، «سیاست»، «فقه و حقوق» و «مدیریت اسلامی» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌نماید:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و

مدیریتی اسلامی.

۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگویی کاربردی در قلمرو آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدد رسانی به متولیان امور و سیاست‌سازان برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق در باب مسائل مستحدثه به انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکاتب و نظامات معاصر.

یکی از حوزه‌های کاربردی مورد اهتمام پژوهشگاه، خاصه در گروه‌های پژوهشکده نظام‌ها، اقتصاد اسلامی است که از اهداف و برنامه‌های طراحی نظری سازمان‌ها و مؤسسه‌های نظام اقتصادی اسلام با توجه به مقتضیات زمان و مکان، تحقیق درباره مسائل مستحدثه فقهی و نیازهای نوپیدا در حوزه اقتصاد، شبهه‌شناسی و پاسخ‌گویی به شبهه‌های مطرح در قلمرو اقتصاد اسلامی، مطالعه تطبیقی و نقد دیگر مکاتب و نظام‌های اقتصادی و مطالعات علمی و کاربردی و آسیب‌شناسی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران است. بر این اساس، حوزه تخصص «نهاد وقف» انتخاب شده است که در پی طراحی نظری نهاد وقف با توجه به مقتضیات زمان و مکان، تحقیق درباره مسائل نوپیدای

وقف پول، سهام و مالکیت فکری، پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در قلمرو این نهاد و حل چالش‌های مدیریتی نهاد وقف در نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران است.

پژوهش پیش‌رو با عنوان «فقه وقف و چالش‌های آن»، نوشته حجت‌الاسلام و المسلمین ناصر جهانیان، درباره راه‌کارهای اصلاح نهاد وقف از دید فقه وقف و مکتب اقتصادی اسلام است. وی در این اثر با نگاهی اقتصادی به مال و ثروت و تبیین انواع ثروت‌های سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و مهارت‌افزاری، از یک‌سو، به تبیین دقیق وقف و تمایزهای آن از دیگر نهادهای خیرخواه پرداخته و از سوی دیگر چالش‌هایی که فقه مدون وقف با آن روبه‌رو است را بررسی و با پاسخ‌های اجتهادی به آنها کوشیده است الگوی مطلوب عملیاتی و واقع‌گرایانه نهاد وقف را ارائه کند.

نگاهی گذرا بر آثار و آراء نویسندگان می‌دهد زمینه‌های مطالعاتی وی بخش وسیعی از مباحث روشنفکری، بنی مربوط به اقتصاد اسلامی، اقتصاد توسعه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت انصاری، اقتصاد وقف و فقه اقتصادی وقف را شامل می‌شود. عرصه‌های گوناگونی مانند دست‌کم شش مقاله علمی پژوهشی درباره اقتصاد وقف و فقه اقتصادی وقف (۱)، رسی فقهی اقتصادی مالکیت وقف؛ ۲. مبانی، اهداف و جایگاه وقف در فقه اقتصادی اسلام؛ ۳. جایگاه نهاد وقف در اقتصاد بخش سوم؛ ۴. تعریف الوقف و شرایع؛ بحث مقارن؛ ۵. وقف و عرصه‌های اقتصادی نوپدید؛ ۶. چارچوب راهبردی اقتصاد وقف؛ دست‌کم سه کتاب درباره اقتصاد توسعه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اقتصادی (۱). آسیب‌شناسی دینی توسعه اقتصادی؛ ۲. اهداف توسعه با نگرش سیستمی؛ ۳. اسلام و رشد عدالت‌محور) و مقاله‌های گوناگونی در این حوزه هریک سهمی از دغدغه نویسنده را به خود معطوف داشته است؛ اما مطالعه درباره «فقه اقتصادی وقف و اقتصاد وقف» و «اقتصاد توسعه و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اقتصادی» نقاط ثقل تحقیقات وی را تشکیل می‌دهد. پژوهش پیش‌رو در ذیل شش فصل و در قالب سیزده گفتار به مباحثی مانند

«ماهیت وقف و مشروعیت آن»؛ «پشتتازی پیامبران و امامان در امر وقف»؛ «جایگاه وقف در مکتب اقتصادی اسلام»؛ «جایگاه وقف در فقه» با سه گفتار (۱). مالکیت در وقف؛ ۲. ارکان وقف؛ ۳. بهره‌برداری صحیح از وقف؛ چالش‌های فقهی وقف با هفت گفتار (۱). ماهیت وقف و چالش‌های آن؛ ۲. شرایط انعقاد وقف و چالش‌های آن؛ ۳. شرایط واقف و چالش‌های آن؛ ۴. شرایط موقوفه و چالش‌های آن؛ ۵. شرایط موقوف‌علیه و چالش‌های آن؛ ۶. شرایط متولی، ناظر و حساب‌رس و چالش‌های آن؛ ۷. شرایط مدیریت - ولت از - بیت حمایت، نظارت و دخالت در وقف و چالش‌های آن؛ و سرانجام، الگو - مطلوب (فقهی - مکتبی) پیشنهادی برای اصلاح نهاد وقف» با سه گفتار (۱). اصول، ۱۵. ردی فقه مدون وقف؛ ۲. الگوی مطلوب ارکان وقف؛ ۳. الگوی مطلوب مدیریت وقف) پرداخته است.

بر خود فرض می‌انیم از محقق محترم حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای ناصر جهانیان، عضو هیئت علمی گروه اقتصاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و نیز از نظارت علمی اعضای محترم شورای علمی گروه اقتصاد، به‌ویژه ارزیابان محترم این پژوهش آیت‌الله جناب آقای سیدمحمدعلی مدرس طباطبایی و حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر سیدعباس موسویان که در به‌ثمر رسیدن این تحقیق ما را یاری دادند، کمال تشکر و قدردانی خود را ابراز کنیم.

در خاتمه امیدواریم خوانندگان فرهیخته این کتاب، با استفاده از نتایج ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق ارزشمند، ما را در ارائه آثار برتر دیگر یاری فرمایند.

گروه اقتصاد

پژوهشکده نظام‌های اسلامی